UKRAINIAN RESEARCH AND INFORMATION

INSTITUTE, INC.

СТЕПАН РІПЕЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПРОЦЕС 1918-1923

перед світовим трибуналом

СТЕПАН РІПЕЦЬКИЙ

Українсько-Польський Процес

1918 - 1923

перед світовим трибуналом

Проект зі збереження видавничої спадщини української еміграції

УКРАЇНСЬКИЙ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Чікаґо — Нью-Йорк, 1963.

Ця сама праця видана англійською мовою:

Vol. I, No 3:

UKRAINIAN-POLISH DIPLOMATIC STRUGGLE
1918 - 1923

Редактор: Микола Шлемкевич.
Окладинка проєкту Петра Холодного.

ЗМІСТ:

I. Впровід 3
II. Самовизначення народів і Західньо-Українська Народня Республіка 4
III. Польща проти самовизначення народів. — За „історичні права" .. 9
IV. Українсько-польська війна і спроби замирення 18
V. Ризький договір 22
VI. Акт 14 березня 1923 року 25
VII. Варшавський режим і українське суспільство 28
VIII. Епілог 36

I.

ВПРОВІД.

Українсько-польська війна 1918 — 1919 років і дипломатичний процес за західні українські землі, зокрема Галичину, тимчасово закінчений рішенням Ради Амбасадорів 14 березня 1923 року, — це одна дія довговікової трагічної історії взаємин між цими двома народами.

Ця коротка праця не має метою роз'ятрювати рани минулого. Вона пригадує їх тільки тому, що серед польського суспільства поза Польщею, особливо в Америці, часто ще підносяться голоси за те, щоб повернути хід історії назад і починати його наново від 1939 року.

І ця праця має ще метою пригадати і всім іншим сторонникам привернення границь Польщі з 1939 року, що вже підчас мирових переговорів після 1-ої світової війни тверезі державні мужі і славні вчені-історики передбачали трагічні наслідки знехтування на Мировій Конференції урочисто проголошеного права на самовизначення.

Слова і нарікання зацікавлених завжди викликають підозру суб'єктивности. Тож методою цієї праці буде давати слово передовсім чужим державним мужам і чужим ученим, і їм залишати оцінку тодішніх історичних рішень, їм — як стороннім, об'єктивним суддям.

II.

САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ І ЗАХІДНЬО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА

Ідеї і пляни президента Вудро Вилсона, проголошені в імені держав Антанти, про право народів на самовизначення як основу майбутнього миру та про програму перебудови світу, зокрема Східньої Европи, на принципах справедливости і демократії — стали відомими народам Австро-Угорщини далеко до кінця світової війни.

Українці Східньої Галичини і інших областей Австро-Угорщини прийняли заяви президента як свою визвольну програму, бо в них знаходилась також точка, яка безпосередньо відносилася до тих українських земель, які довго були під польською окупацією, а після 1772 р. в Австрії під польською владою санкціонованою Віднем. В цій 13-ій точці сказано:

„Повинна бути створена польська держава, яка має обіймати території, замешкалі недискусійно польським населенням".

Дальші проголошення Вилсона підтверджували моральні мотиви його політики. Президент заявляв, що землі і народи не можуть бути предметом договорів мов мертві речі, бо про їх долю повинна рішати їх свобідна воля і ніщо інше тільки їх воля. У зверненні з 11 лютого 1918 р. до спільної сесії Сенату і Палати Репрезентантів, президент говорив, що „самовизначення — це не лише фраза. Це імперативний принцип дії, який нехтувати відтепер державні мужі будуть на власне ризико."[1])

Все це свідчило про рішучу постанову американського президента і союзних держав здійснити право самовизначення також на українських землях, які находилися під пануванням Австро-Угорщини, тим більше, що в моменті проголошення Вилсоном повищих заяв, український народ на руїнах російської імперії вже здійснив своє право самовизначення, проголосивши і створивши в дні 22 січня 1918 р. свою незалежну державу — Українську Народню Республіку.

[1]) Robert Lansing, The Peace Negotiations (Boston-New York, 1921). pp. 95, 96.

Тож коли Австро-Угорщина розпадалась, зібралися у Львові в днях 18 і 19 жовтня 1918 р. вибрані українським народом Галичини і Буковини його представники як конституанта, створили Українську Національну Раду як представництво українського народу і проголосили постання незалежної української держави на території Східньої Галичини, півн. зах. Буковини і Закарпаття, то є на цілій етнографічній території тієї частини українського народу, яка жила в австро-угорській монархії.

Дня 1 листопада 1918 р. українське національне військо за наказом екзекутиви Національної Ради обсадило столицю Східньої Галичини, Львів, і влада на території Східньої Галичини і півн. -зах. Буковини перейшла в українські руки. Нову державу названо: Західньо-Українська Народня Республіка.

На цілій території нової держави заведено негайно державну адміністрацію та наладнано порядок і спокій. Національним меншостям (полякам і жидам), які становили около 30 % населення — забезпечено громадянські свободи та національно-культурні і релігійні права.

Про створення Західньо-Української Народньої Республіки були повідомлені великі держави Антанти. Як подає у своїх спогадах британський премієр, Ллойд Джордж, — британський уряд ще в грудні 1919 р. прийняв до відома меморандум міністерства заграничних справ, в якому стверджено факт, що

„Українці Східньої Галичини також оформили Національну Раду у Львові (Lemberg) і національну Міліцію . . . Єдиним логічним принципом, на основі якого уряди Антанти можуть діяти в їхніх відношеннях до колишньої Подвійної Монархії, є признання законно уповноважених Національних Зборів кожної з вище названих націй (австрійських німців, мадярів, чехо-словаків, югославів, румунів і українців) і їхніх Національних Рад як таких, що мають від них мандати . . . Українців Східньої

Галичини і Північної Угорщини треба визнати як окрему одиницю, або трактувати їх тотожними з урядом у Києві."[2])

Здійснивши своє право самовизначення на території кол. Австро-Угорщини, Західньо-Українська Республіка об'єдналася урочистим актом проголошеним у Києві дня 22 січня 1919 р. із існуючою уже цілий рік на території кол. Росії незалежною Українською Республікою.

Одначе становище українських земель, що були під Австрією, було ускладнене договором у Сен-Жермен, який віддавав суверенні права над ними Найвищій Раді Мирової Конференції. Тим самим ті землі леґально покищо знаходились поза Україною і так само поза Польщею.

„Але на основі договору з Австрією в Сен-Жермен з 9 вересня 1919, Найвища Рада Мирової Конференції в Парижі резервувала для держав Антанти суверенні права відносно Галичини, як колишньої австрійської території, і тим самим право рішати про її будуче становище. Таким чином Галичина по закону залишалась поза границями Польщі, окресленими Версальським договором"[3]).

Зорганізувавши основи власної державности, галицькі українці, в переконанні про згідність своїх акцій із засадами през. Вилсона і в довір'ї до послідовности представників переможної Антанти, чекали корисного для себе закінчення мирових переговорів в Парижі. Засадниче проголошення през. Вилсона, що новопостала польська держава має включати тільки території, які є заселені „недискусійно польським населенням" — вирішало в теорії справу майбутнього національно-державного статусу Східньої Галичини в користь українців.

Полковник М. Гавз, дорадник Вилсона, ще перед закінченням війни, у телеграмі з 29 жовтня 1918 р., адресованій до пре-

[2]) David Lloyd George, Memoirs of the Peace Conference (New Haven, 1939), II, pp. 589, 590, 591.

[3]) Ukraine and Poland. A Memorandum of the Ukrainian National Council to Mr. Dean Acheson (Augsburg, 1951), p. 7.

зидента, писав: „Східня Галичина в великій мірі українська і по справедливості не належить до Польщі"[4]).

Це засадниче становище речника американської закордонної політики щодо статусу Східньої Галичини було тоді ж дослівно затверджене президентом Вилсоном і опубліковане в „офіційнім американськкім коментарі до 14 точок" при кінці жовтня 1918 року[5]).

Також керівник стейт-департменту, Роберт Лансінґ, у своєму меморандумі з 21 вересня 1918 р. у якому він детально з'ясував практичний плян дії американської делеґації на Мировій Конференції після закінчення війни, зовсім виразно признав українцям у Східній Галичині право приєднатися до української держави над Дніпром. Він так сказав в 6-ому параграфі цього меморандуму:

„Україна має бути державою Російської Конфедерації, а до неї повинна бути включена та частина Австро-Угорської Імперії, в якій переважають русини (українці*)"[6]).

Тут треба завважити, що справа державного статусу України взагалі була тоді ще дискутована і з різних причин не була ще остаточно вирішена президентом Вилсоном. Але на всякий випадок приналежність Східньої Галичини, Буковини і Закарпаття до української держави не викликала уже ніяких сумнівів в американській політиці.

Такий стан національної проблеми у Східній Галичині був також устійнений британською владою і Ллойд Джордж будував на ньому свої проєкти. На його думку, Східня Галичина, з переважаючою більшістю українського населення, не могла бу-

[4]) Elie Borschak, "L'Ukraine a la conference de la paix", Le Monde Slave (Paris, 1937, VI), p. 397.

[5]) The Intimate Papers of Colonel House, Arranged by Charles Seymour (Boston and New York, 1928), IV, p. 198.

*) Деякі автори вживають і давнішої, прийнятої в Австрії назви „рутенці" (русини), або географічного окреслення «східні галичани». Щоб уникнути непорозуміння, ми в тих випадках додавали в дужках нині єдино вживану назву „українці".

[6]) Lansing, p. 194.

ти приєднана до Польщі. Підчас одної із дебат на Мировій Конференції в Парижі, 5 червня 1919 р., Ллойд Джордж заявив Падеревському: „Ви домагаєтесь населення Галичини, яке не є польське. Ви всього того домагаєтесь від нас"[7]).

Ця принципіяльна проблема міжнаціональних відносин у середній і східній Европі, була пізніше також предметом основних студій світової слави історика Арнольда Й. Тойнбі. Він звернув особливу увагу на території, що належали до історичної Польщі та були в 1772 р. предметом її розборів між трьома великодержавами. Він, між іншим, говорить:

„Божого року 1918 більшу частину тієї території (Східньої Польщі) займало населення, якого матірніми були мови литовська, білоруська і українська, і те населення слушно домагалось права мати власні суверенні держави, які обіймали б території, де переважали їхні окремі мови"[8]).

Відносно стану етнографічних відносин у Східній Галичині те саме твердить відомий історик Мирової Конференції в Парижі проф. Г. В. Темперлей. Він говорить:

„Століттями вівся спір між поляками і русинами (українцями), а ті останні творили більшість населення Східньої Галичини, і були зв'язані з українцями з-за кордону"[9]).

Треба також завважити, що ще перед проголошенням 14 пунктів Вилсона — Російське Тимчасове Правительство, висловлюючи в своїй декларації з травня 1917 р. погляд про потребу створення незалежної польської держави, підкреслило, що до неї повинні бути включені тільки ті території, де живе більшість польського населення. Тим самим виключено приділення Східньої Галичини до Польщі.

---

7) Charles Phillips, Paderewsky, the Story of a Modern Immortal (New York, 1934), p. 407.

8) Arnold J. Toynbee, A Study of History (Oxford University Press, 1954), VIII, p. 538.

9) H. W. V. Temperley, A History of the Peace Conference of Paris (London, 1920), I, p. 335.

III.

ПОЛЬЩА ПРОТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ — ЗА «ІСТОРИЧНІ» ПРАВА

Новоутворена Польща спротивилась засадам президента Вилсона про право народів на самовизначення, яке в випадку українських земель не залишало ніяких недоговореностей. Цитована 13-та стаття визначала, що до будучої Польщі мають належати тільки території, що мають „індіспутейбл Поліш популейшен". Також офіційний коментар до 14 точок Вилсона мав у 13-ій точці уступ: „На Сході Польща не повинна дістати ніякої території, де переважають литовці або українці."[10])

Не чекаючи на авторитетне рішення Мирової Конференції, поляки почали збройну аґресію проти Західньо-Української Народньої Республіки. Впродовж дев'яти місяців ставила Українська Галицька Армія спротив польському наступові на українську землю, висилаючи одночасно свої військові частини на північно-східні кордони України для боротьби з московськими большевиками.

Представники західньої частини Української Народньої Республіки (Східньої Галичини) та центральної влади в Києві — виступили з рішучим протестом перед Мировою Конференцією в Парижі проти польської аґресії та боронили слушних прав українського народу на Східню Галичину.

Польські репрезентанти на Мирову Конференцію в Парижі, Падеревський і Дмовський, добре знали про те, що населення Східньої Галичини творять у переважній більшості, около 70 %, українці, які не бажали жити під Польщею. Тому вони, щоб оправдати свої аґресивні пляни щодо Східньої Галичини, підняли перед Мировою Конференцією ідею відновлення історич-

---

10) Papers of Colonel House, r. 200.

них кордонів колишньої Польщі, ідею великої, історичної Польщі з-перед 1772 р.

У своєму „Меморіялі про територію польської держави", який зложив Роман Дмовський президентові Вилсонові в Вашинґтоні ще 8 жовтня 1918 р., він сам признав, що поляки становлять в Східній Галичині тільки 25 % загалу населення[11]). Треба завважити, що і ця цифра перебільшена. Тому польські представники зовсім отверто висловлювали своє невдоволення із постанов 13-го пункту Вилсона. У своїй книжці „Польська політика" Дмовський висловився проти стосування тези про „недискусійно польське населення" при вирішуванні справи кордонів Польщі, бо, як він говорить, „національний обшар польський є більший від обшару етнографічного."[12]) Отже він вважав, що національний обшар Польщі не є тетиторія, яку в більшості заселює польський нарід, але ті історичні простори, куди сягав польський імперіялізм давніх століть.

У своїй промові на сесії Мирової Конференції дня 29 січня 1919 р. Дмовський обстоював історичні претенсії Польщі та спротивився проєктові, щоб у склад Польщі були включені тільки території із більшістю польського населення.

„Пан Дмовський піддав думку, що — шукаючи устійнення території, яка має належати до Польщі, ми повинні починати від дати 1772, перед першим поділом ... При визначуванні границь Польщі взагалі не повинен братись до уваги принцип, по якому тільки ті території включалися б у границі Польщі, де поляки мають велику більшість"[13]).

Коли Падеревського запитали: „Чи Польща домагається цілої Галичини?" — він відповів: „Історично, так!"

Справедливість вимагає ствердити, що були і серед поляків голоси перестороги. Проф. Станіслав Віткевич рішуче засуджував усі спроби віднови давньої, історичної польської політики на українських землях з її релігійною та національною експансією, як „слупи давно міньоне". Одначе Дмовський і Падеревський, офіційні представники Польщі, не розуміли нової історичної дійсности, яка тоді вже розгорталася, а сьогодні довела до визволення навіть — за прийнятою термінологією — недорозвинутих народів.

Падеревський мотивував на засіданні Мирової Конференції історичні претенсії Польщі до Східньої Галичини в такий спосіб:

„Не може бути польської держави без Східньої Галичини. Невтомно, мужно, терпеливо ми розбудовували ту частину нашого краю, після незчисленних війн ... Ми двигнули її на сучасний рівень цивілізації. Культивована нами, та країна видала людей славних у літературі, науці і мистецтві ... Найбільш рішальні битви в обороні західньої цивілізації мали місце тут, і боролись у них Польща і поляки ... Чи мали б ми кинути країну на ласку закордонних інтриґ? Мали б ми зрезиґнувати з нашого права на ту землю?"[14])

В цій арґументації Падеревського виразна тенденція заступити ідеї Вилсона і їх морально-правні засади — історичними правами, які в наші часи втратили значення. При цьому треба відзначити, що в той же час поляки на заході, на Шлеську, відкидали „історичні" права німців і вимагали плебісциту, себто самовизначення населення ... Клясичний приклад подвійної моралі ...

У зв'язку з тим Ллойд Джордж гостро осудив несправедливі домагання польських репрезентантів, а на засіданні Мирової Конференції в дні 6 червня 1919 заявив Падеревському:

„Я кажу, що ви хочете анектувати народи проти їх волі ... Ми дали свободу Польщі, Чехії, Югославії; і саме ті держави бунтуються проти плебісциту. Вони значно більш імперіялістичні, ніж самі великі нації."[15])

Ллойд Джордж послідовно обстоював принцип плебісциту проти збройного насильства. Він писав у своїх спогадах:

---

11) Roman Dmowski, Polityka Polska: Odbudowanie Panstwa (2-ге вид. Варшава, 1926), p. 213.

12) Ibid. p. 321-330.

13) Lloyd George, p. 631.

14) Phillips, p. 424.

15) Ibid., p. 407.

„Він (Падеревський) заперечував справедливість плебісциту і він також взявся за обширну оборону польської агресивности в Галичині. Тут польська армія робила заходи, щоб силою анектувати цілу ту провінцію проти виразних бажань більшости людности, яка ставила спротив посуванню поляків усіми способами, які були в її розпорядженні. З погляду раси, мови і релігії — це український народ. Пан Падеревський пояснював мені, що акція польської армії не була офензивна, але „оборонним" походом вперед."[16])

Історик Арнольд Тойнбі, аналізуючи польські домагання історичних територій, називає їх „мегаломаніякальними імперіялістичними польськими аспіраціями відновити границі з року Божого 1772 як вали, що відгороджують „лебенсравм" для привілейованої польської нації." І після цього Тойнбі додає:

„Польська теза, що нація, яка знайшлася після світової війни 1914-1918 по переможній стороні, має право на границі 1772 року, мусіла б заставити сучасного англійця спершу протерти очі, а потім порснути зо сміху, коли історичний атлас Spuner - Menke пригадав би йому, що 1772 р. границі Британської Імперії бігли вздовж долини Міссісіпі. А ще, на підставі фантастичного принципу лінґвістичного націоналізму право англійця було б ще більше ніж його польського сучасника, бо ж 1918 р. матірня мова англійця була поточною мовою З'єдинених Держав не тільки по лінії Міссісіпі, але прямо впоперек Північної Америки аж до берегів Пацифіку."[17])

Італійський премієр Франческо С. Нітті рішуче протиставився „мегаломанським" мріям поляків, передбачаючи з цього приводу руїну й упадок Польщі. В відомому творі "Peaceless Europe" (Европа без миру) він говорить:

„Нові патріоти мріють про велетенську Польщу, давню традиційну Польщу, і про те, щоб впадати в землі України і опановувати нові території... Найбільш характеристичні приклади націоналістичного насильства появились після війни, як у випадку Польщі і інших новонароджених держав, які носяться з даремними мріями про імперії, будучи на краю розкладу через повний брак вітальної сили й енергії, і з кожним днем щораз глибше сточуючись у пропасть нужди і руїни."[18])

[16]) Lloyd George, p. 644.

[17]) Toynbee, p. 538.

В дипломатичній боротьбі за Галичину польські представники використовували непоінформованість західніх держав у справах Східньої Европи і підсилювали свої „історичні" арґументи дискримінацією українського визвольного руху і української влади. Шляхом пресової пропаґанди і також в офіційних заявах до лідерів великих держав вони представляли українську боротьбу в обороні своєї держави і саму українську державу як німецьку інтриґу, якої метою мало б бути ослаблення Польщі як союзника західніх держав. Або інакше: вони представляли український визвольний рух як большевицький...

Для прикладу подаємо один з перших дипломатичних виступів Падеревського після його прибуття до Польщі 1 січня 1919 р. Уже 12 січня 1919 р. Падеревський, довідавшись про неуспіхи польських військ у їх наступі на Східню Галичину, вислав до полк. Гавза алярмуючого листа з проханням про поміч, в якому писав таке:

„Але чи може хто небудь вимагати від них (поляків), щоб вони залишались спокійними і не боронились, коли їх брутально атакують? Заскочені душегубною українською большевицькою армією, жінки й діти Львова хопили за зброю і оборонили місто. В цю хвилину сила около 80 тисяч українців, озброєних і вивінуваних німцями, ведених німецькими і австрійськими офіцерами, під командою австрійського архикнязя Вільгельма Габсбурґа, знаходиться коло брам Львова, а кількість польських вояків, які не мають ні харчу, ні амуніції, не перевищає 18 тисяч. Польща не може сама оборонитись. Не маємо харчів, ні одностроїв, ні зброї, ні амуніції. Якщо ця акція припізниться, вся наша цивілізація може перестати існувати."[19])

[18]) Francesco S. Nitti, Peaceless Europe (London - New York, 1922), pp. 144, 23.

[19]) Papers of Colonel House, pp. 262, 263. Phillips, pp. 376.

Недостойний для славного мистця і премієра держави документ! Австрійський архикнязь Вільгельм Габсбурґ ні одного дня не командував ніякою українською частиною у війні проти поляків, взагалі не бачив польського фронту, а коли пізніше появився у Галичині, то був інтернований українською владою. Падеревський писав про українську „большевицьку армію", що боролась за Львів, а саме тоді найкращі українські військові частини з Галичини, т. зв. Січові Стрільці, провадили тяжкі бої з большевиками, що наступали на північних кордонах України. Атакуючи західні українські землі, поляки фактично помагали большевикам у наступі на Україну. — Та найсумніше в тому те, що полк. Е. Гавз і дехто з провідних учасників Мирової Конференції давали віру таким неправдивим реляціям. Тверезий Ллойд Джордж завважує з приводу того роду „інформацій" Падеревського: „Цей чарівний артист обманював Раду Чотирьох."[20])

Цілий процес Мирової Конференції в Парижі відбувався серед особливих обставин, переважно шляхом особистих довірочних розмов, а проголошений Вилсоном, у його 14 пунктах, принцип явної дипломатії знехтовано. Важні мирові переговори були ведені, як каже Лансінґ, „при зачинених дверях, в таємниці і непевності, ведені невеличкою групою, яка видавала остаточні присуди в масі параграфів, що ввійшли до мирових договорів. Метода особистих інтерв'ю і приватних, замкнутих нарад давала всі нагоди до інтриґ, заговорів, торгів і комбінацій."[21])

В такій обстановці і в такій атмосфері представники польської сторони мали перевагу над українськими делеґатами, які не мали ні таких міжнародніх зв'язків, ні такого попертя, яке мали поляки з боку найбільш впливового на Конференції французького премієра, Жоржа Клемансо.

Поруч арґументу історичних прав польські делеґати підносили ще моменти мілітарної безпеки, стратегічні арґументи, отже загрозу з боку російського большевизму. З тих оглядів — арґументували поляки — анексія Східньої Галичини мала б бути

[20]) Lloyd George, p. 645.
[21]) Lansing, pp. 212, 218, 219.

конечною. І в цій справі їх активно і послідовно підтримувала Франція.

„Франція піддержувала польські домагання великости; вона хотіла сильної Польщі, яка служила б як забороло проти большевицької Росії і як потенціяльний стрим для Німеччини."[22])

Знаний біограф Вилсона, Рей Станнард Бейкер, розкриває еґоїстичні пляни Франції у відношенні до поляків та одночасно показує аґресивні тенденції поляків, прикривані відкликом до большевицької небезпеки:

„Я дивлюсь на це передовсім як на маскування. Кожна з трьох названих держав (Польща, Чехословаччина, Румунія) має аґресивні заміри в відношенні до довкільної території і кожна рішена, якщо треба, силою дістати по можливості якнайбільше простору."[23])

А про ролю Польщі, як сателіта Франції, він так говорить:

„Польща завжди була трагічною фігурою в історії; більші сусіди частіше використовували її, а не давали прислуги. Раз-по-раз на Конференції французи були цілковито щирі, коли говорили про ужиття Польщі не задля того, щоб їй помогти, але щоб вона служила інтересам союзних держав."[24])

Про мотиви французької політики відносно „великої" Польщі отверто висловився сам Жорж Клемансо на засіданні Мирової Конференції 2 червня 1919 р. Його слова:

„Коли ми говорили про установлення Польщі, треба пам'ятати, що робили ми це не задля того, щоб направити одну з найбільших несправедливостей в історії.. Бажанням було створити бар'єр між Німеччиною і Росією."[24])

Вкінці той же Р. С. Бейкер завважує:

„Поляки мали бути вжитими до того, щоб стримувати большевизм, ослаблювати Німеччину, рівноважити силу чехів, —

[22]) Raymond Leslie Buell, Poland: Key to Europe (New York, 1939), p.69.
[23]) Ray Stannard Baker, Woodrow Wilson and World Settlement (Gloucester, Mass., 1960). I.
[24]) Ibid., p. 398.

до всього в світі, тільки не до того, щоб збудувати здорову польську державу."[24])

Стратегічно - дефензивними причинами оправдує агресивність поляків відомий приятель Падеревського, проф. Р. Г. Лорд, який підтримував на Мировій Конференції імперіялістичні пляни Польщі супроти Східньої Галичини. Всупереч принципам В. Вилсона, цей американський експерт отверто заявляє, що Польща домагалася на Сході території, „яка була потрібна на те, щоб пересунути границю на схід від Варшави задля дефензивних цілей."[25])

Проф. С. Л. Шарп думає, що треба було передбачувати небезпечні наслідки такої агресивної політики поляків. Він твердить:

„Те утотожнювання безпеки з більш розлогими границями дало наслідок, який у собі носив зародки постійного напруження і будучих небезпек . . . Включення мільйонів українців і білорусинів до Польщі було сталим закликом до іредентистичних починів і домагань з-поза границі."[26])

„Переможні альянти відкинули принцип самовизначення задля стратегічних міркувань. В деяких випадках, як у випадку зайняття Вильна і Східньої Галичини, Польща змусила Захід прийняти рішення накинуте силою."[27])

Французький автор Count Olivier D' Etchegoyen, майор французької армії і лицар Почесного Леґіону, говорить у своїй книжці, що „альянти значно побільшили існуючу небезпеку, дозволяючи Варшавському урядові використати слабість його двох страшних сусідів і збільшити їх коштом свою територію серед умов, яких наслідком правдоподібно буде жахлива відплата."[28])

---

[25]) Robert Howard Lord, The Russo-Polish Boundary Problem, Proceedings of the Massachusetts Historical Society, Vol. LXVIII (Boston, 1952), p.417.

[26]) Samuel L. Sharp, Poland: White Eagle on a Red Field (Harvard University Press, Cambridge, 1953), p. 127.

[27]) Ibid., p. 88.

[28]) Olivier D' Etchegoyen, The Comedy of Poland (London, 1927), p. 230. Французьке видання: "Pologne, Pologne . . ." (Paris, 1925).

Той же автор уже 1925 р. передбачав майбутню долю Польщі, агресора в сусідстві двох великих держав:

„Чи в такій прикрій ситуації особливо цікаво знати, хто її підіб'є, і чи Німеччина, чи Росія здобудуть більшу пайку? Чи має нас палити бажання відгадати, чи Польща, жертва своєї неопанованої захланности, пропаде через нестравність, неспроможна асимілювати численне іредентистичне населення, яке вона намагалась поглинути."[29])

Італійський премієр Ф. С. Нітті також дуже скептично оцінює фатальні наслідки імперіялістичних мрій Польщі:

„. . . Польща має далекосяглі мрії назовні, і щораз більшу руїну внутрі. Вона поневолює сама себе, щоб поневолювати інших."[30]) Як зазначено вище, Нітті називає ті мрії про імперію „даремними", зокрема через „повний брак вітальної сили й енергії" і через нужду і руїну внутрі.[31])

Також А. Тойнбі, маючи на увазі польський напад на українську землю, гостро критикує анексію чужої території, добачає в цьому поважну небезпеку для нинішніх переможців і компромітацію їх політичної моралі:

„Екс-переможні краї в Східній Европі ослабили себе морально і політично насильним приєднанням територій, заселених чужими меншостями, які стали їх поневільними і обуреними підданими. Кожна така меншина, яку вони настирливо намагались включити в свої післявоєнні розпухлі границі, стягала на екс-переможця немезіс-помсту: він знаходився між двома огнями."[32])

---

[29]) Ibid., p. 23.

[30]) Nitti, p. 137.

[31]) Ibid., p. 23.

[32]) Arnold Toynbee, The Eve of War 1939, Part I, Introduction (Oxford University Press, 1958), p. 8.

IV.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА І СПРОБИ ЗАМИРЕННЯ

Найвища Рада Антанти хотіла припинити українсько-польську війну та мирним шляхом зліквідувати конфлікт. Але маючи за собою підтримку Франції, поляки відкидали мирові пропозиції Найвищої Ради. На території Франції вишколювалася при участі французького штабу польська армія, офіційно задля оборони Польщі перед большевиками. Одначе тієї армії вжито саме проти українців у Галичині і нею рішено тоді вже нерівну боротьбу.

„Коли польські війська почали посуватись проти українців, Мирова Конференція старалась довести до перемир'я, але Польща ухилилась від прийняття його, хіба під умовою, що будуть признані її територіяльні вимоги." [33])

Найвища Рада Мирової Конференції депешою з дня 19 березня 1919 візвала обі сторони припинити воєнні дії і заключити перемир'я. Українці послухали цього заклику і запропонували полякам стриматись від воєнних дій. Однак поляки цю пропозицію відкинули.

Після цього Найвища Рада створила „Міжсоюзну Комісію для заключення перемир'я між Польщею і Україною" під головством ґен. Люї Бота. Ця комісія зробила ще одну спробу мирного полагодження польсько-українського спору.

За словами проф. Г. В. Темперлей: „одноголосно схвалений нарис перемирної угоди ... предложено представникам Польщі і Східньої Галичини (українцям) 12 травня. Угоду прийняли східні галичани (українці), але відкинула її польська делеґація з загальних мілітарних причин, що безпека польської держави виключає прийняття якого небудь перемир'я, яке не дозволяло б

[33]) Buell, p. 269.

на польську мілітарну окупацію Східньої Галичини."[34])

Тойже історик Мирової Конференції стверджує особливо вперте становище Польщі в справі Східньої Галичини:

„Молода Польща, може з приводу своєї крайньої молодости, виявлялась іноді впертою. Одначе, єдиним випадком, де Найвищій Раді було справді трудно змусити Польщу скоритись її волі, — була справа відносно Східньої Галичини."[35])

Поляки кинули на український фронт знаменито узброєні і довго вишколювані у Франції дивізії, які були призначені Найвищою Радою для оборони кордонів Польщі перед загрозою большевиків.[36]) Рішуча телеграма Найвищої Ради, вислана до Пілсудського 27 травня із закликом спинити збойний наступ, залишилася без успіху, а польський премієр Падеревський у своїй промові в польськім соймі ще дня 21 травня оправдував цю безправну аґресію. Він сказав тоді: „Наша польська експедиція — це експедиція проти бандитів, від яких насильства мусить бути звільнене населення, поки можна буде встановити закон і порядок на тій споконвічній польській території."[37])

Типова для всіх імперіялістів заява: для них визвольні рухи поневолених народів і визвольна боротьба це акції „банд". І досі напр. большевики всі протикомуністичні рухи окреслюють тією назвою . . .

Американський історик нотує напад польської армії на українську землю: „Пілсудський повів офензиву проти Східньої Галичини, заселеної головно українцями, і проти Волині, не зважаючи на протест Мирової Конференції, яка не бажала прилучити ті території до Польщі."[38])

А. Тойнбі зупиняється на цій безправній і вагітній наслідками окупації Східньої Галичини проти волі більшости населення

[34]) Temperley, pp. 336, 337.
[35]) Ibid., p. 335.
[36]) Phillips, pp. 423, 448, 449.
[37]) Ibid., p. 449.
[38]) Buell, p. 75.

та твердить, що саме та окупація підготовила новий поділ Польщі 1939 р. між Німеччиною і Москвою:

„Такою ж хвилево переможною силою польської зброї були прилучені до між-воєнної Польщі уніятські католики-українці Східньої Галичини і православні християни Волині, прилучені як підданці і погноблені меншості. Ті трагічні насильства в критичні роки 1918-1921 ганебно підкопали будучину і Східньої Европи і західньої цивілізації, і породили смертельні озлоблення. Злий дух лінґвістичного націоналізму найперше промостив дорогу для нового поділу історичної польсько-литовської спадщини 1939 року між Третім Німецьким Райхом і Московщиною, що вдягла маску Союзу Совєтських Республік."[39])

В іншому місці той же автор пише:

„Головні альянтські сили були нераді, а може й безсилі, стримувати своїх приятелів, коли ті брали закон у свої руки. Напр. поляки вчинили це, насильно анектуючи Східню Галичину проти волі української більшости населення."[40])

Становище президента Вилсона до аґресивних діянь поляків проф. Джан Решетар окреслює так:

„Вилсон схилявся до того, щоб ужити заходів проти Польщі, . . . вимагаючи від поляків, щоб вони усунулись із Мирової Конференції, якщо не припинять воєнних операцій на українському фронті. 12 червня він приєднався до Ллойд Джорджа, заступаючись за плебісцитом для тієї території, одначе рішено передати справу Раді Закордонних Міністрів для дальших студій і нарад із експертами . . ."[41])

Ці заходи Вилсона не мали успіху наслідком натиску Клемансо. Найвища Рада не спинила походу польських дивізій на українські землі, навіть санкціонувала аґресію. Рішенням з 25 червня 1919 р. вона уповноважила польську владу окупувати Галичину, але зобов'язалася в найближчому часі дати населенню

[39]) Toynbee, A. Study of History, VIII. p. 538.

[40]) Toynbee, The Eve of War 1939, p. 8.

[41]) John S. Reshetar jr. The Ukrainian Revolution, 1917-1920. A Study in Nationalism (Princeton University Press, 1952), p. 281.

можливість скористати з права самовизначення. Застережено також автономію для тієї території та обіцяно забезпечення релігійних, політичних і персональних прав для населення. З усіх тих умов польська влада нічого не додержала.

Після мілітарної окупації Галичини український народ впертo домагався привернення своїх прав на самовизначення, стоючи на постуляті власної державности і відпираючи всі зусилля Польщі перемінити військову окупацію в тривалу анексію. Екзильний уряд Зах. Укр. Нар. Республіки постійно пригадував Союзним Державам їх обов'язок дати українському народові можливість здійснити своє право на самовизначення.

Замість того, Найвища Рада прийняла 20 листопада 1919 дуже обмежений статут для Східньої Галичини, який значно зменшив територію Східньої Галичини, дуже обмежив обіцяну автомонію і відібрав населенню Галичини право самоозначення, постановляючи, що після 25 літ польської адміністрації про дальшу долю краю має рішати не його населення, тільки Ліґа Націй.

Одначе Польща і цим разом не погодилася. Вона не вдоволялася тимчасовою приналежністю Галичини і домагалася дефінітивного її прилучення. Знову наслідком енергійних заходів Клемансо, Найвища Рада припинила виконання і того свого останнього рішення.

V.

РИЗЬКИЙ ДОГОВІР

Польсько-російська війна 1920 року скінчилася ризьким договором з 18 березня 1921 р. Тут знову, не питаючи волі населення, обі сторони самовільно розпорядились українською територією. Галичина і північно-західні території, заселені українцями, які раніше належали до Росії, припали Польщі.

Проф. С. Л. Шарп аналізує зміст і політичне значення ризького договору та його насильницький характер і фатальні наслідки не тільки для поневоленого українського народу, але також у великій мірі для майбутньої долі Польщі. Він твердить, що цей договір перевів поділ переважно українських і білоруських територій між Росією і Польщею. І дальше говорить: „Мировий договір із Совєтським Союзом фактично зводився до поділу України і Білорусі між Польщею і Росією, без того, щоб питати місцеве населення, яке не було ні польське, ні російське, і взагалі було вороже до обоїх, до поляків і до росіян."[42])

Мир заключений у Ризі був тільки наслідком тодішнього відношення сил між Польщею, підтримуваною Францією, і Росією, і був явним запереченням права самовизначення народів. Він міг існувати тільки до того часу, поки те відношення сил радикально не змінилось. Це й підкреслює вище цитований історик:

„Ризький мир мав мало спільного із справедливістю і великодушністю з обох сторін; він був висловом певного співвідношення сил. Після 20-ти років той мир провалився, коли рівновага порушилась... Ризький мир завернув колесо назад, але — на як довго?"[43])

[42]) Sharp, pp. 88, 123.
[43]) Ibid., pp. 123. 127.

Держави антанти не прийняли покищо до відома постанов ризького договору та його зараз не затвердили, бо цей договір був запереченням основного принципу Вислона про самовизначення народів. Щойно в два роки пізніше, в березні 1923 р. Польща змусила західні держави затвердити і санкціонувати рішення ризького договору.

„В границях признаних їй договорами в Версалю і в Ризі, Польща була політичною одиницею зовсім іншого роду ніж „недискусійно польська держава, яку висував Вилсон...[44])

Р. Л. Бюел дає таку оцінку договорові в Ризі:

„Ризький договір дав Польщі численну білоруську і українську людність, якій не гарантовано ніяких політичних прав, поза особистими ґарантіями меншости... Це закінчило війну Польщі за границі. Етнічна Польща мала територію около 90 тисяч кв. миль і населення 20 мільйонів, але наслідком польської зброї і дипломатії границі нової держави, 1923 року, досягли 150 тисяч кв. миль і вміщали 28 мільйонів мешканців. Те досягнення тим більше варте уваги, що воно здобуте проти опозиції Мирової Конференції... Наслідком тих зисків, Польща дістала світову славу необнузданого імперіялізму."[45])

Премієр Ф. Нітті підкреслює мілітарний характер польської експанзії:

„В дійсності польська держава була створена з людністю безсумнівно не-польською ,держава виразно мілітарного характеру і скерована до дальшої експанзії в українську територію."[46])

Вже не раз цитований А. Тойнбі осудив насильний характер договору в Ризі та бачив в ньому початок неминучої загибелі версальської Польщі, яку він скваліфікував як с е з о н о в у державу. Він говорить:

„Тим, що Польща вимусила на Совєтському Союзі ризькі границі, вона сама себе засудила на долю *сезонової держави.*

[44]) Ibid., p. 88.
[45]) Buell, pp. 79, 80.
[46]) Nitti, p. 57.

Фактично, Польща наперлася згори підписати свій власний присуд смерти."

„В громаді східньо-европейських *сезонових держав* Польща була репрезентантом типу, який виявив притаманні риси в найбільш крайній формі . . ."[47])

Після мирового договору в Ялті 1945 піднялися та по сьогодні не замовкли гострі протести з боку поляків, що Польщі відібрано її східні території заселені українцями і білорусами. Цей договір означують навіть деякі польські історики як п'ятий чи шостий розбір Польщі,[48]) як „знасилування Східньої Польщі через новий російський поділ."[49])

Оборонець великої Польщі на Мировій Конференції 1919 р., американський експерт проф. Лорд, називає постанови договору в Ялті „найгіршим міжнароднім злочином, вчиненим в модерній Европі."[50]) Він піддає таку справедливу розв'язку проблеми колишніх східніх територій Польщі заселених українцями і білорусинами: „З демократичного погляду найкращим способом полагодити справу безсумнівно було б дозволити людності спірної території самій рішати, якщо взагалі була б якась можливість мати чесне вселюдне голосування."[51])

Видно проф. Лорд основно змінив свої засади. 1919-1923 рр. репрезентанти Польщі при інтенсивній піддержці проф. Лорда усіми способами боролися на форум Мирової Конференції за те, щоб не тільки не допустити українське і білоруське населення тих територій до вияву свобідної волі, але навіть не бажали вислухати в тій справі голосу його заступників і остаточно вирішили спірну проблему збройною анексією. Тепер той же проф. Лорд пропонує плебісцит як демократичний і чесний спосіб полагодження проблеми . . .

---

[47]) Toynbee, The Eve of War 1939, pp. 9. II.

[48]) Oskar Halecki, "The Sixth Partition of Poland". University of Notre Dame (Indiana, 1945, IV), Vol. 7. p. 142.

[49]) Edward Rozek, Allied Wartime Diplomacy, a Pattern in Poland (New York, 1958)), pp. VII-X.

[50]) Lord, p. 415.

[51]) Ibid., p. 421.

VI.

АКТ 14 БЕРЕЗНЯ 1923

Польська влада дуже непокоїлася надто довгим провізоричним характером державного статусу Східньої Галичини, бо, не зважаючи на суворе переслідування українського руху, політична активність українців незвичайно росла. Українці Східньої Галичини бойкотували вибори до польського сойму 1922 року. У Львові основано таємний український університет. Підпільна українська революційна організація активізувала населення Східньої Галичини та будила духа спротиву. Одночасно український екзильниий уряд вів живу дипломатичну діяльність.

Тож щоб добитись корисного для себе рішення в справі Східньої Галичини, себто щоб дістати від союзних держав згоду на її анексію, польський сойм ухвалив 26 вересня 1922 року закон про автономію трьох провніцій — воєвідств Східньої Галичини: Львів, Станиславів, Тернопіль. Ще 1919 року Найвища Рада Антанти ухвалила автономію для тієї української території, але та ухвала не була виконана польською стороною. В тім же соймовім законі заборонено колонізацію Східньої Галичини поляками та обіцяно оснування продовж двох років українського державного університету. Але це був закон тільки з підступним заміром з'єднати собі Раду Амбасадорів і заспокоїти громадську опінію, розбурхану ідеями Видро Вилсона про самовизначення народів.

Рішенням Ради Амбасадорів у Парижі з 14 березня 1923 р. остаточно включено Східню Галичину до Польщі, признаючи їй східні кордони, визначені ризьким договором з 1921 року.

Рішення Ради Амбасадорів було потоптанням принципу през. Вилсона про самовизначення народів і суперечило виразним зобов'язанням Найвищої Ради супроти Галичини. Те рішення надало міжнародно-правну санкцію збройній окупації української території Польщею.

Цим актом Ради Амбасадорів з березня 1923 року тимчасово закінчився чотирорічний міжнародний процес за долю Галичини. Для морально-історичної оцінки того акту підходять критичні думки італійського премієра Ф. С. Нітті, які він висловив під адресою творців мирових договорів з 1919 і пізніших років. Він пише:

„Мирові переговори це найбільш безсоромне заперечення всіх тих принципів, які прийняли й оголосили держави Антанти підчас війни; що більше: вони були фундаментальною негацією славних 14-ти точок президента Вилсона."[52])

„Останні договори, що регулюють чи мали б регулювати взаємини між народами, в дійсності є нічим іншим як жахливим відступом назад, запереченням усіх тих принципів, які вважались невідмінним здобутком публічного права."[53])

„Проблема Східньої Европи це понад усе — моральна проблема."[54])

„Теперішні договори . . . це звиродження всього того, що Антанта повторювала і оголошувала: вони на куски поламали 14 точок президента Вилсона, які були урочистим приреченням для американського народу."[55])

Ллойд Джордж з'ясовує зміст, правно-політичне значення та наслідки рішення Ради Амбасадорів такими ствердженнями:

„В березні 1923 року Конференція Амбасадорів признала Східню Галичину Польщі в повній суверенності, одначе те рішення було попереджене застереженням, яке стверджувало, що Польща признає, що у відношенні до східньої частини Галичини етнографічні умовини роблять конечним автономічний режим."

„Треба вважати, що в той час Польща була також зв'язана статтями Меншостевого договору 1919 р. Помимо цього, Польща від того часу хапалася найбільш жорстоких засобів задля польонізації русинів (українців), переносючи переслідування в

[52]) Nitti, p. 22.
[53]) Ibid., p. VII.
[54]) Ibid., p. XII.
[55]) Ibid., p. 125.

ім'я їхньої справи також у релігійну сферу. Бо більшість русинів (українців) належала або до уніятської церкви, або до православної, тоді як поляки, очевидно, це римо-католики. Нічого й говорити, що Польща ніколи не зробила ніякої спроби виконати приречення льокальної автономії, яка була передумовою відступлення їй Східньої Галичини."[56])

[56]) Lloyd George, p. 901.

VII.

ВАРШАВСЬКИЙ РЕЖИМ І УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Дипломатичний процес у Парижі 1919 - 1923 рр. Польща виграла. Шість мільйонів українців включено у склад польської держави. Але наслідки тієї виграної були нещастям не тільки для української спільноти під Польщею, але і для самої Польщі

Цитований уже Olivier D' Etchegoyen пише:

„Така ситуація була причиною, що Польща полягала головно на силі, щоб тримати під своїм правлінням ті різні народи, які не мали ніякої іншої думки, як вирватись з-під Польщі."[57])

„Польща побудована в інтересах миру, завдяки своїй політиці анексій стала постійною його загрозою."[58])

„З-поміж усіх европейських держав єдина Польща знаходиться у конфлікті з усіма своїми сусідами. А чому? Тому, що вона намагалась, при тихій згоді альянтів, загарбати по кускові від кожного з них."[59])

Непосильний воєнний бюджет і утримування постійного 300 тисячного війська та великої кількости поліції руйнували економічно молоду державу і не давали її населенню піднестися з нужди. Франческо Нітті пише:

„Ціла система Версальського договору була побудована на помилці щодо Польщі. Польщу створено не як шляхетну маніфестацію прав національности, не створено етнічної Польщі, але велику державу, яка, такою як є, не може довго жити, бо в ній є не то великі чужі меншини, але ціла маса населення, яке не може співіснувати."[60])

---

[57]) Olivier D' Etchegoyen, pp. 231, 232.
[58]) Ibid., p. 232 (Revue Internationale, 1922, IX).
[59]) Ibid., p. 231 (Revue Parlamentaire, 1923, I).
[60]) Nitti, p. 142.

В американській офіційній публікації "Postwar Foreign Policy Preparation 1939-1945", Washington, 1949, Department of State Public., 3580, General Foreign Policy Series 15, виданій в лютому 1950 р., на 500 ст. — 20-літній період польського правління в Західній Україні описаний „як рекорд огірчення і невдач."[61])

Рішенням власного Сойму з 22 вересня 1922 р. Польща зобов'язалася дати східньо-галицьким провінціям автономію і на цю ухвалу покликалася Рада Амбасадорів, віддаючи Галичину актом 14 березня 1923 р. Польщі. Але ухвала ніколи не була виконана. Як рішуче протиставився польський уряд українській автономії, про те може свідчити такий факт. 1938 року українські посли в польському соймі внесли проєкт закону про автономію українських земель у Польщі. Польські урядові чинники не тільки промовчали зголошення того проєкту, але тої самої ночі на телефонічний наказ із Варшави зробила поліція ревізії у видатних українських діячів в Галичині, шукаючи за відбитками соймового внеску. Пресі в цілій Пільщі видано гострий наказ не містити, під загрозою конфіскати, згадку про той законопроєкт."[62])

Ухвалену автономію замінив твердий курс, обрахований на якнайскорішу польонізацію українських територій. Щоб затерти український характер краю, скасовано історичну назву „Галичини" і замінено її штучною „Східня Малопольща". Почався наступ на всі українські здобутки з минулих десятиліть. Замість того, щоб створити ухвалений соймом український університет, покасовано всі українські катедри на університеті у Львові, які існували за Австрії. Зорганізований підпільний український університет, який мав понад 60 катедр і понад 1500 студентів і кілька років діяв серед дуже тяжких умов, поліція розгромила. 1924 року польський сойм ухвалив шкільний закон, який мав ціллю польонізувати українське нижче шкільництво. Приватне

---

[61]) Ukraine and Poland, p. 10.
[62]) Д-р Степан Баран: Ліпше пізно як ніколи. Сто літ українсько-польських взаємин в Галичині. — „Проблеми" (Мюнхен, 1947), стор. 8.

українське шкільництво зустрічало перешкоди, а до університетських студій допускано дуже обмежене число українців. Доступ українців до державної служби був неймовірно утруднений. Просвітню і кооперативну самодіяльність українського населення систематично обмежувано.

Ухвалою сойму з 22 вересня 1922 заборонено також колонізацію Галичини. Тимчасом при парцеляції великої земельної посілости заборонено продавати землю українським селянам, а до аграрно перенаселеної країни спроваджувано польських колоністів.

Р. Л. Бюел говорить:

„Слідом за мілітарною окупацією Східньої Галичини 1919 р. Польща робила все можливе, щоб розбити український національний рух, і польських колоністів осаджувано на землях, які українці уважали своєю власністю."[63])

Визначний український політик, кол. представник Східньої Галичини на Мировій Конференції в Парижі, Василь Панейко, так представляє колонізаційну політику версальської Польщі — у відомому французькому журналі:

„Польща застосувала до Східньої Галичини і Волині „колоніяльну політику", користуючись такими добре відомими імперіялістичними методами як мілітарна, індустріяльна і аграрна колонізація. Поляки монополізували всі публічні посади, підрізали навчання в українській мові, ввели нумерус клявзус для вищої освіти, вжили заходів проти кооператив і переслідували всі роди українських організацій, посуваючись так далеко, що розв'язали український Пласт і накладали тюремні присуди, які разом давали не сотні, але тисячі років."[64])

Також проф. С. Шарп не поминув в своїй публікації проблеми польської колонізаційної політики. Він говорить:

„Намагання польських урядів колонізувати східні межові полоси республіки вислуженими військовиками польської національности помагали роздувати український спротив і оживляли старі свари, що сягали ще до давніших часів австрійського правління і підсилювались ще старшими історичними споминами."[65])

Ціль усіх тих заходів отверто окреслив відомий польський політик проф. Станіслав Ґрабський, заявляючи, що до 25 років української проблеми в Польщі не буде... Коли ж описані засоби не були в силі зламати українського спротиву, леґального і підпільного, варшавський режим вдався до насильства по засаді колективної відповідальности всього українського населення. Військові й поліційні відділи переїздили через оселі, тяжко побивали невинних людей, в їх числі священиків, нищили приватне майно і майно українських культурних і економічних установ. Була це загально відома т. зв. пацифікація 1930 року, про яку згадує багато чужинецьких авторів.

В. Г. Чемберлен пише:

„Польські війська і поліція допускались брутальної відплатної помсти на українській людності зовсім без розбору, особливо восени 1930 р. Понищено бібліотеки і кооперативи, розв'язано українські пластові організації і позамикано українські середні школи."[66])

Р. Л. Бюел рішуче осуджує методи колективної відповідальности стосовані польською владою в брутальній формі проти невинного українського населення. Він пише:

„1930 року уряд, вживаючи армії, хопився політики „пацифікації", караючи цілі села, в яких трапились терористичні акти. Кари спадали не тільки на невинних і винних посполу, але в багатьох випадках приймали особливо брутальну форму[67]), хоча, якщо вбито, то небагато українців. Не тільки ук-

[63]) Buell, p. 276.

[64]) W. Paneyko, "Autour du Probleme Ukrainien", L'Esprit International (1939, I).

[65]) Sharp, p. 89.

[66]) William Henry Chamberlin, The Ukraine, a Submerged Nation (New York, 1944).

[67]) Polish Atrocities in Ukraine, published by the Ukrainian Organizations of the United States, (New York, 1931). The volume summarizes the debate in Parliament, newspapers articles and other materials.

раїнські провідники, але ліберальна опінія в Польщі і всюди протестувала проти застосовування примітивної засади колективної відповідальности, вважаючи це найчорнішими сторінками польської історії."[68])

Ллойд Джордж не забув згадати в своїх спогадах про цю подію, яку під натиском англійської публічної опінії розглядала Ліґа Націй: „1930 року польське переслідування у Східній Галичині набрало такої жорстокої форми, що проблему т. зв. „пацифікації" цієї країни винесено перед Раду Ліґи завдяки натискові британської публічної опінії. Але японський звітоздавець Ради відсував розгляд проблеми понад цілий рік, а тоді прийшла запізнена резолюція, яка залишала ситуацію у Східній Галичині докладно такою, якою вона була перед тим, якщо не трохи гіршою."[69])

Парляментарні репрезентації українського населення вносили часті скарги і протести до Ліґи Націй у Женеві. Щоб позбутися всіх зобов'язань і всякої контролі з боку Ліґи, Польща 1934 року заявою міністра закордонних справ виповіла трактат про охорону національних меншин, підписаний у Версалі. З цього приводу проф. С. Шарп пише:

„Проблема національних меншостей давала польським державним мужам добрі нагоди для глупих вискоків на міжнародній арені в їхній пошуканці престижових перемог. Таким кроком була декларація зроблена Беком 1934 року, яка заповідала, що Польща не буде признавати т. зв. меншостевого договору підписаного в Версалю."[70])

Своєю декларацією в Лізі Націй з 13 вересня 1934 року п. Бек, тодішній польський міністр закордонних справ, односторонно перекреслив зобов'язання давати опіку національним меншостям, хоча таке зобов'язання було реєстроване в Лізі Націй і було накладене на Польщу Версальським договором.[71])

[68]) Buell, p. 277.
[69]) Lloyd George, p. 901.
[70]) Sharp, p. 92.
[71]) Ukraine and Poland, pp. 8, 9.

Р. Бюел вважає цей випадок наглядним курйозом:

„Практично це означало, що Лізі Націй, яка мала ґарантувати незалежність Польщі, не дозволено встрявати в меншостеве питання в Польщі."[72]).

Особливо гостро висловився Ллойд Джордж:

„Польща це один із найбільших проступників. Вона 1934 року відкинула женевський Меншостевий договір односторонньою декларацією, в якій її представник ствердив, що статті договору вже більше не вважатимуться застосувальними в Польщі."[73])

Це завершення шляху, що його перейшло українське населення Західньої України: від власної держави 1918 року на основі права самовизначення до положення безборонних колоніяльних рабів, без можливостей відклику до форуму цивілізованого світу.

Той стан в останні роки перед другою світовою війною добре характеризує церковна політика польського режиму, особливо брутально ведена на українських територіях, які перед першою війною належали до Росії. 1938 р. польські колоністи під охороною поліції нищили майно українського православного населення та допускалися на ньому фізичного насильства. Терористична акція мала метою змусити українські громади покинути православну віру і переходити на римо-католицизм, що приспішувало польонізацію. Багато церков польська влада позамикала. При участі її органів спалено або зрівняно з землею на Холмщині й Підляшші того 1938 р. около 120 українських православних церков, в тому числі цінні пам'ятки культури 16-го століття. На місце знищених церков населення будувало нові, скромні доми молитви, але за відправу богослужби засуджувано священиків на місяці арешту та грошові кари. Проти цих насильств протестували українські православні і католицькі єрархи (православний митрополит Діонізій у Варшаві і греко-католицький митрополит граф Шептицький у Львові) у своїх пас-

[72]) Buell, p. 244.
[73]) Lloyd George, p. 900.

тирських посланіях. Протест українських парляментарних послів відкинув польський сойм у Варшаві.[74])

Ще тепер появляються спроби оправдувати зламання автономічних зобов'язань Польщі супроти Галичини. Проф. Оскар Галецький пише:

„Провести заповіджену територіяльну автономію було дуже трудно, бо це було саме там, де українська людність стояла на найвищому культурному рівні і була найбільш національно свідома, отже в колишній Східній Галичині, якої населення було найбільш змішане з польською людністю."[75])

Проф. Галецький старається підперти свою оборону етнічними арґументами. Одначе ті арґументи зачерпнуті з штучно спрепарованого перепису населення в Польщі 1931 року. Той перепис мав завданням доказати, що поляки мають у західніх українських землях релятивну більшість. Задля цього в ньому поділено українське населення на кілька категорій: „українців", „русинів", і „тутешніх" (унікальний винахід в Европі!), до яких вписано коло 580 тисяч українців. Далі велике число греко-католиків українців і так само деяке число жидів подано як поляків. Після таких операцій доведено число поляків до 40%. Тимчасом наукова аналіза всіх австрійських і польських переписів, порівняння їх із віровизнаневими шематизмами і даними спеціяльних анкет виказує, що 1939 року, отже після 20-літніх польонізаційних зусиль, в Галичині було 64,2% українців, 16% поляків, і вже разом із т. зв. латинниками, себто римо-католиками з українською розговірною мовою — 24,8%, жидів 10,2%, інших 0,8%.[76])

[74]) Акти Варшавського сойму з рр. 1938-1939. — Щоденник „Свобода" (Джерзі Сіті, річники 1938-1939).

[75]) O. Halecki: A History of Poland. Roy Publishers (New York, 1961), p. 297.

[76]) Зв'язка аналіза того перепису і його достовірности подана в книжечці проф. В. Кубійовича п. з. Western Ukraine within Poland 1920-1939 (Ethnic Relationships). — Видання Українського Публіцистично-Наукового Інституту. Праця вийшла також українською мовою.

Сумнівну вартість польського перепису з 1931 р., зокрема в частині національних відносин, ствердив американський статистичний дослідник, Кулішер.[77]). Подібні застереження щодо цифр того перепису висловив Шарп:

„Наведені цифри очевидно не говорять повної історії, офіційні польські джерела старались обнизити число населення, яке не вважало себе за поляків."[78])

Тож дивно, коли ще сьогодні деякі науковці[79]) покликаються на перепис 1931 року і впроваджують у блуд світову опінію й поважних учених, які іноді повторяють за ними тенденційно сконструовані дані[80])

[77]) Микола Чубатий: Америка та Західньо-українські землі. — „Свобода" (Джерзі Сіті, 5 квітня 1952), ст. 2.

[78]) S. Sharp, op. cit., p. 88.

[79]) Olgierd Gorka: Outline of Polish History (London, 2-nd ed., 1945), p.117. Oskar Halecki: The Sixth Partition of Poland, p. 151.

[80]) Bertram D. Wolfe: Communist Totalitarianism. Keys to the Soviet System. (Boston, Beacon Press, 1961), p. 200.

VIII.

ЕПІЛОГ

Український народ ніколи не признавав польської окупації леґальною. Зараз після рішення Ради Амбасадорів з 14 березня 1923 р., в столиці Східньої Галичини, у Львові, відбулися многотисячні протестаційні маніфестації, на яких в дні 24 березня 1923 року, на площі св. Юра, маси зібраного народу зложили урочисту присягу такого змісту:

„Ми, український нарід, присягаємо, що ніколи не признаємо панування Польщі на нами і використаємо кожну нагоду, щоби скинути зненавиджене ярмо польської неволі і з'єднатися з великим українським народом в незалежній, всі українські землі обіймаючій, українській державі".

В польському соймі українські парляментарні клюби через своїх уповноважених речників на перших пленарних засіданнях складали правно-державні заяви про становище українського народу до польської окупації. Наводимо ті заяви з 1928 року. Представник Української Національно-Демократичної Репрезентації заявив:

„Український народ є споконвічним автохтоном на землях, що тепер увійшли в склад Польщі, які раніше входили в склад української київської а потім галицько-волинської держави та опісля під чужим пануванням ніколи не тратили своєї національної окремішности і не зреклися змагань до державної незалежности. В 1918-1920 рр. український народ за свою державність пролив море крови. Найвищим і непорушним нашим ідеалом є незалежна, суверенна і соборна українська держава на всій українській території. Всі міжнародні акти, якими споконвічні частини української землі — Східня Галичина з Лемківщиною, землі Холмщини, Волині, Підляшшя й Полісся признано Польщі, а саме мировий договір в Ризі 18 березня 1921 і рішення Ради Амбасадорів з 14 березня 1923, які то акти нарушують право українського народу на самовизначення — ми всі ці акти вважаємо де юре за неправосильні. А вступаючи до цих законодатних палат, будемо й тут змагати, до здійснення найвищого права української нації."[81])

Заява представника Соціялістично - Радикальної Репрезентації на тому засіданні звучала:

„Український працюючий нарід уважає, що теперішня перемога чужинецького імперіялізму і насильна окупація українських земель Польщею, Москвою, Румунією і Чехо-Словаччиною є лише часова. Він не признає і ніколи не признасть так званих правних підстав тієї окупації у різних договорах . . . заключених без його згоди, а до того суперечних із загально прийнятим у культурнім світі правом народів на самовизначення."[82])

Так була і залишилась Польща для українського населення ворожою окупаційною державою. Відношення українців осталось непохитне: український народ ніколи не признав суверенности Польщі на своїх відвічних землях.

---

[81]) Українська Загальна Енциклопедія (Львів, 1930-1933), т. III, ст. 670.
[82]) Д-р Іван Макух: На народній службі (Детройт, 1958), ст. 377.

**
*

Друга світова війна, Ялтанський договір і пізніші совєтсько-польські розмежування повернули західньо-українські землі знову до України, але вже не вільної Української Народньої Республіки, а до формально тільки незалежного члена СССР, Української Радянської Соціялістичної Республіки. Згідно з договором Україна й Польща виміняли свої меншини. Українців, що залишились по польській стороні, переселено до Української Радянської Республіки, а поляків із України до Польщі. Сьогодні землі по обох сторонах кордону етнічно майже одностайні. Галичина має сьогодні 90,6% українського населення, Волинь — 94%; поляків у Галичині залишилось 2,2%, а на Волині—0,4%.[83])

Треба сподіватись, що нині ще часті голоси серед польського суспільства поза Польщею з домаганням привернення фатальних для обох, українського і польського, народів границь, 1939 року — стихатимуть. І місце вічних напружень, ненависти і війн між обома народами займе добросусідська співпраця обох націй — одноково загрожених імперіялістичною Москвою.

[83]) Перепис населення з 15 січня 1951 р.

СПИСОК ПРІЗВИЩ

Acheson, Dean 6
Baker, Ray Stannard 15
Баран, Степан 29
Beck 32
Борщак, Ілько 7
Botha, Louis 18
Buell, Raymond Leslie 15, 18, 19, 23, 30, 32, 33
Chamberlin, William Henry 31
Чубатий, Микола 35
Clemenceau, George 15, 20, 21
D' Etchegoyen, Olivier 16, 28
Dmowski, Roman 9, 10, 11
Gorka, Olgierd 35
Grabski, Stanislaw 31
Habsburg, Wilhelm 13, 14
Halecki, Oskar 24, 34, 35
House, E. M. 7, 9, 13
Кубійович, Володимир 34
Lansing, Robert 4, 7, 14
Lloyd George, David 5, 6, 7, 11, 14, 20, 26, 27, 32, 33
Lord, Robert Howard 16, 24
Макух, Іван 37
Nitti, Francesko S. 12, 13, 17, 23, 26, 28
Paderewski, Ignacy 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19
Панейко, Василь 30
Phillips, Charles 8, 11, 19
Pilsudski, Josef 19
Reshetar, John S. 20
Rozek, Edward 24
Seymour, Charles 7
Sharp, Samuel L. 16, 22, 31, 32, 35
Temperley, H. W. V. 8, 19
Toynbee, Arnold J. 8, 12, 17, 20, 24
Wilson, Woodrow 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 20, 23, 26
Witkiewicz, Stanislaw 10
Wolfe, Bertram D. 35

Досі вийшли накладом Українського Публіцистично-Наукового Інституту:

Англійською мовою:

Vol. I. No 1:
THE UKRAINIAN REPUBLIC OF JANUARY 22.

Vol. I. No 2:
WESTERN UKRAINE WITHIN POLAND (1920—1939).

Vol. I. No 3:
UKRAINIAN - POLISH DIPLOMATIC STRUGGLE 1918-1923.

Українською мовою:

ЗА ПРАВДУ ПРО УКРАЇНУ.

ФРОНТ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВДИ.

ЗАХІДНЬО-УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В МЕЖАХ ПОЛЬЩІ (1920-1939).

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПРОЦЕС 1918-1923.

Незабаром вийдуть з друку (англійською та українською мовами):
ГОЛОД В УКРАЇНІ 1932 — 1933.

За усіми виданнями Публіцистично-Наукового Інституту пишіть на адресу:

UKRAINIAN RESEARCH AND INFORMATION INSTITUTE, Inc.
2534 West Chicago Avenue
Chicago 22, Illinois, U. S. A.